

Ο ρόλος των πανεπιστημίων στην ανάπτυξη των λιγότερο ανεπτυγμένων περιφερειών στη ζώνη του ΟΟΣΑ



Δημήτρης Κορπάκης

Άλληλον Μέντορας Σταδιοδρομίας

Πρώην Προϊστάμενος Τμήματος στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Fellow RSA (FeRSA), co-founder FoSS (Friends of Smart Specialisation).

[Dimitri Corpakis | LinkedIn](#)

Περίληψη

Ιστορικά, τα πανεπιστήμια απετέλεσαν πόλους έλξης οικονομικής και κοινωνικής δραστηριότητας, πέρα από τις στενές τους εκπαιδευτικές και ερευνητικές λειτουργίες. Προϊόντα τα ίδια μιας εξελισσόμενης κοινωνικής θεώρησης, οργανώθηκαν σε διάφορες μορφές και έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στους τόπους που ιδρύθηκαν και αναπτύχθηκαν, μέσα από ένα συνεχή διάλογο με το οικονομικό και κοινωνικό τους περιβάλλον. Στο κείμενο που ακολουθεί γίνεται προσπάθεια να παρουσιαστούν συνοπτικά οι βασικές έννοιες και συνιστώσες που καθιστούν το πανεπιστήμιο ένα εν δυνάμει μοχλό κοινωνικής και οικονομικής ανάπτυξης, ιδιαίτερα για τις λιγότερο ανεπτυγμένες περιφέρειες, Δίνεται έμφαση στη λεγόμενη “Τρίτη Αποστολή” (Third Mission) των πανεπιστημίων και παρατίθενται σύντομα σχετικά παραδείγματα από τις χώρες της ζώνης του ΟΟΣΑ.

Εισαγωγή και βασικές έννοιες

Ο στόχος της περιφερειακής ανάπτυξης παραμένει πρωταρχικός μεταξύ των προτεραιοτήτων των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης αλλά και των χωρών της ζώνης του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ). Στις περισσότερες χώρες όπου οι περιφέρειες σημειώνουν υψηλές επιδόσεις στον οικονομικό και κοινωνικό τομέα, τα σχέδια αυτά εκπονούνται με ουσιαστική συμμετοχή των τοπικών οικονομικών και κοινωνικών φορέων. Παραδείγματα χωρών όπου οι περιφέρειες έχουν ουσιαστικό ρόλο στον καθορισμό των επενδυτικών προτεραιοτήτων είναι η Γερμανία, το Βέλγιο, η Ισπανία και η πλειοψηφία των

Σκανδιναβικών χωρών. Αντίθετα πολλές χώρες της Κεντρικής και Νοτιοανατολικής Ευρώπης παρουσιάζουν αντίστοιχο έλλειμμα.

Το αίτημα της τοπικής ανάπτυξης είναι εντονότερο στις λιγότερο ανεπτυγμένες (ή λιγότερο ανεπτυγμένες) περιφέρειες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (less developed regions). Στα πλαίσια της πολιτικής της Συνοχής της ΕΕ, οι περιφέρειες αυτές είναι εκείνες των οποίων το ΑΕΠ ανά κάτοικο είναι μικρότερο από το 75% του μέσου όρου της ΕΕ. Παρά το γεγονός της κινητοποίησης μια μεγάλης γκάμας πόρων από την ΕΕ και τις κυβερνήσεις των Κρατών-Μελών για προγράμματα περιφερει-

ακής και τοπικής ανάπτυξης τα αποτελέσματα δεν είναι πάντα τα αναμενόμενα. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά η 8η Έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τη Συνοχή¹, για να αποφύγουν μια αναπτυξιακή παγίδα στο μέλλον, οι λιγότερο ανεπτυγμένες περιφέρειες θα πρέπει να δώσουν έμφαση στα προγράμματα εκπαίδευσης και επαγγελματικής κατάρτισης, να αυξήσουν τις επενδύσεις σε έρευνα, τεχνολογική ανάπτυξη και καινοτομία και να βελτιώσουν σημαντικά την ποιότητα των θεσμών τους. Για την επίτευξη αυτών των στόχων, οι περιφέρειες θα πρέπει να κινητοποιήσουν το σύνολο του δυναμικού τους και ιδιαίτερα τα ιδρύματα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης που βρίσκονται στο έδαφός τους ή με τα οποία γειτνιάζουν.

Ο ρόλος των πανεπιστημίων στην τοπική ανάπτυξη

Τα πανεπιστήμια πάντα συνέβαλαν στην περιφερειακή ανάπτυξη των τοποθεσιών τους (Chatterton & Goddard, 2000)ⁱ, αλλά πρόσφατα οι απαιτήσεις για την τριτοβάθμια εκπαίδευση αυξήθηκαν σημαντικά (Clark, 1998ⁱⁱ, Uyarra, 2010ⁱⁱⁱ). Ο περιφερειακός ρόλος των πανεπιστημίων είναι πια αναντίρρητος, ενώ και οι τοπικοί και περιφερειακοί παράγοντες θεωρούν όλο και περισσότερο την τριτοβάθμια εκπαίδευση ως ουσιαστικό μοχλό οικονομικής ανάπτυξης και εργαλείο για την επίτευξη ευημερίας (Arbo & Benneworth, 2007^{iv}).

Ιστορικά τα πανεπιστήμια έθεσαν ως αποστολή τους τη δημιουργία και την μετάδοση της γνώσης. Αυτό επιτυγχάνεται με το διδακτικό έργο και με την έρευνα. Η “Τρίτη Αποστολή” (ΤΑ) των πανεπιστημίων έχει να κάνει με τη συμβολή των πανεπιστημίων στην τοπική και περιφερειακή ανάπτυξη. Η Τρίτη Αποστολή που αναπτύχθηκε ως έννοια στα τέλη της δεκαετίας του 90 κυρίως στις Σκανδιναβικές χώρες, πρεσβεύει ότι το πανεπιστήμιο πέρα από τον στενό εκπαιδευτικό και ερευνητικό του ρόλο, έχει ως πρόσθετο καθήκον την κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη της περιφέρειας στην οποία ανήκει. Η Τρί-

τη Αποστολή των πανεπιστημίων αναπτύχθηκε παράλληλα με τη διάδοση της θεωρίας της Τριπλής Έλικας (Triple Helix) που διατείνεται ότι οι πιο σημαντικές μορφές καινοτομίας αναπτύσσονται μόνο μέσα από τη συνεργασία των Αρχών (εθνικών ή περιφερειακών), των Πανεπιστημίων και της επιχειρηματικής κοινότητας (Etzkowitz and Leydesdorff, 2000). Σήμερα θεωρούμε πληρέστερη τη θεωρία της Τετραπλής Έλικας (Quadruple Helix) (Carayannis and Campbell^v, 2009) στην οποία προστέθηκε η διάσταση της Κοινωνίας των Πολιτών, ενώ αργότερα εμφανίστηκε και η Πενταπλή Έλικα (με την προσθήκη του Περιβάλλοντος).

Η ΤΑ υπερβαίνει τις παραδοσιακές ακαδημαϊκές βασικές λειτουργίες. Μέχρι στιγμής, η βιβλιογραφία έχει επικεντρωθεί σε μια μάλλον ιδεαλιστική προσέγγιση «ενιαίου μεγέθους για όλους», αν και στην πραγματικότητα τα πανεπιστήμια ανταποκρίνονται με ποικίλους τρόπους στο αίτημα. Τις περισσότερες φορές οι δομές σύνδεσης με τον εξωτερικό περίγυρο είναι άτυπες και βασίζονται σε μεγάλο βαθμό σε προσωπικούς δεσμούς των στελεχών των ιδρυμάτων με εξωτερικούς παράγοντες αντί για έναν επίσημο μηχανισμό συνεργασίας, ενώ πολύ συχνά οι αντίστοιχοι μηχανισμοί και οι στρατηγικές επιλογές προσανατολίζονται στην εξυπηρέτηση της τοπικής αγοράς εργασίας και των οικονομικών προτεραιοτήτων της περιφέρειας². Διαμορφώνεται έτσι ένα πλαίσιο που αντικατοπτρίζει και διαμορφώνει τον προσανατολισμό και τις θεσμικές απαντήσεις του πανεπιστημίου σε δραστηριότητες (ΤΑ) που χαρακτηρίζεται από σημαντική πολυμορφία. Στη διάρκεια του 20ου αιώνα και ιδιαίτερα στο δεύτερο ήμισυ του, η τριτοβάθμια εκπαίδευση εξελίχθηκε μαζικά καθώς αποτέλεσε βασικό εργαλείο των εθνικών κρατών για πρόοδο και οικονομική ανάπτυξη. Η εξέλιξη αυτή αποτυπώθηκε χωρικά σε περιφέρειες που δεν είχαν παραδοσιακά πανεπιστήμια και οι οποίες συμμετείχαν δυναμικά στα νέα σχέδια οικονομικής και

¹ https://ec.europa.eu/regional_policy/information-sources/cohesion-report_en

² Ιδανικά στην περίπτωση αυτή τα πανεπιστήμια παίζουν ενεργό ρόλο στη διαδικασία Επιχειρηματικής Ανακάλυψης στα πλαίσια της Στρατηγικής Έξυπνης Εξειδίκευσης της αντίστοιχης περιφέρειας.

κοινωνικής ανασυγκρότησης ιδίως μετά το τέλος του δευτέρου παγκοσμίου πολέμου. Η γεωγραφική κατανομή των νέων πανεπιστημίων δεν ήταν όμως τυχαία: στις περισσότερες περιπτώσεις υπήρξε το αποτέλεσμα ενός σχεδιασμού που προσπαθούσε να συγκρατήσει τον πληθυσμό στις λιγότερο ανεπτυγμένες και λιγότερο ελκυστικές περιφέρειες και να μειώσει τις περιφερειακές ανισότητες προσφέροντας περισσότερες ευκαιρίες σε τοπικό επίπεδο. Χώρες όπως η Νορβηγία, η Σουηδία, η Φινλανδία, η Ιαπωνία, το Μεξικό αλλά και η Πολωνία ακολούθησαν αυτήν την τάση.

Οι εξελίξεις στο χώρο της οικονομίας αλλά και στις επιλογές για τη χωροθέτηση των πανεπιστημίων και άλλων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων στις χώρες του ΟΟΣΑ οδήγησαν σε μια πολύ διαφοροποιημένη εικόνα της γεωγραφίας της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης με χαρακτηριστικά αφενός την πολυμορφία των ιδρυμάτων και των ρόλων τους, αφετέρου την διαφοροποίησή τους σε ό,τι αφορά την κύρια αποστολή τους: έτσι λόγω χάρη στην Πορτογαλία τα πανεπιστήμια είναι περισσότερο στραμμένα στην εθνική και διεθνή αποστολή τους ενώ τα πανεπιστήμια εφαρμοσμένων επιστημών της Ελβετίας έχουν ένα σαφή περιφερειακό ρόλο. Το ίδιο συμβαίνει και σε χώρες όπως η Αυστρία, Γερμανία και Ολλανδία όπου ο στόχος της αναβάθμισης της τοπικής βιομηχανίας και γενικότερα του εκσυγχρονισμού των επιχειρήσεων είναι πρωταρχικός για τα πανεπιστήμια εφαρμοσμένων επιστημών³ της περιφέρειας.

Στη διάρκεια της δεκαετίας του '90 παρατηρήθηκε συνολικά μια αναθεώρηση του οργανωτικού μοντέλου της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και των δημόσιων ερευνητικών ιδρυμάτων, καθώς έγινε διάχυτο το αίτημα για περισσότερο αποδοτική έρευνα σε οικονομικούς όρους: το ζήτημα που τέθηκε ήταν με ποιους τρόπους η έρευνα θα επέτρεπε στη βιομηχανία να καινοτομήσει περισσότερο, αίτημα που δεν έχει χάσει την επικαιρότητά του και στις μέρες μας. Οι τάσεις αυτές αποκρυσταλλώθηκαν στο χώρο με τη δημι-

ουργία επιστημονικών, τεχνολογικών και επιχειρηματικών πάρκων κοντά στα πανεπιστήμια και ερευνητικά κέντρα με την ελπίδα της επιτάχυνσης και της διάχυσης της καινοτομίας. Οι σχετικές προσπάθειες πολλαπλασιάστηκαν στις χώρες του ΟΟΣΑ εμπνευσμένες από τις πετυχημένες περιπτώσεις της Silicon Valley και Route 128 στις ΗΠΑ και της περιφέρειας του Cambridge⁴ στο Ηνωμένο Βασίλειο. Εντούτοις οι προσπάθειες για μεταφορά των μοντέλων αυτών σε άλλες χώρες και περιφέρειες με διαφορετικά ιστορικά, κοινωνικά και πολιτισμικά χαρακτηριστικά σπάνια στέφθηκε από επιτυχία.⁵

Οι προσδοκίες για την προσφορά των πανεπιστημίων στην τοπική οικονομική ανάπτυξη μπορούν να ταξινομηθούν σε πέντε (5) κατηγορίες:

- (α) δημιουργία καινούργιων επιχειρήσεων στη βάση νέων ερευνητικών αποτελεσμάτων (spin-off, spin-outs)
- (β) προσέλκυση και διατήρηση μεγάλων επιχειρήσεων στην περιφέρεια με κίνητρα την ποιότητα του ερευνητικού και τεχνολογικού δυναμικού
- (γ) συμβολή στην έξυπνη διαφοροποίηση των ήδη εγκατεστημένων επιχειρήσεων μέσα από την παροχή επιστημονικών και τεχνολογικών τομεακών συμβουλών, προγραμμάτων εκπαίδευσης και επανεκπαίδευσης για την παραγωγή νέων προϊόντων και υπηρεσιών
- (δ) συμβολή στην αναβάθμιση της υπάρχουσας βιομηχανικής ή αγροτικής υποδομής και επιχειρήσεων με παροχή συμ-

⁴ Το Πανεπιστήμιο του Cambridge στο Ηνωμένο Βασίλειο έχει μακρά ιστορία υποστήριξης της επιχειρηματικότητας και της καινοτομίας. Το Judge Business School του προσφέρει μια σειρά από προγράμματα και πόρους για να βοηθήσει τους φοιτητές και τα μέλη ΔΕΠ να ξεκινήσουν νέες επιχειρήσεις, ενώ έχει βοηθήσει στην έναρξη λειτουργίας πάνω από 300 εταιρειών από την έναρξη της λειτουργίας του.

⁵ Η επιτυχία ιδιαίτερα της Silicon Valley δημιούργησε μια έντονη επιθυμία στους πολιτικούς που είναι κατά καιρούς υπεύθυνοι για χάραξη πολιτικής για την καινοτομία να κατανοήσουν τα δομικά χαρακτηριστικά της για να τα αναπαράγουν στις χώρες, περιφέρειες ή και ηπείρους για τις οποίες είναι αρμόδιοι, με την ελπίδα να έχουν χειροπιαστά αποτελέσματα. Οι διαφορές όμως των δύο ηπείρων είναι πολύ σημαντικές για να επιτρέψουν την αναπαραγωγή του μοντέλου χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν υπάρχουν θετικά στοιχεία σε παρόμοιες προσπάθειες.

³ Universities of Applied Sciences, UAS

βουλών / μελετών για εκσυγχρονισμό παραγωγικών διαδικασιών⁶ (ε) συμβολή στην κοινωνική καινοτομία, μέσω της έρευνας και της συνεργασίας με τοπικούς οργανισμούς της κοινωνίας των πολιτών και με κρατικούς φορείς. Παρά τις προφανείς δυνατότητες των πανεπιστημίων στον τομέα της τοπικής οικονομικής ανάπτυξης, ο ακαδημαϊκός κόσμος δεν έχει πειστεί απόλυτα έχοντας να αντιμετωπίσει πολλαπλά αιτήματα για την αποστολή του (από την πολιτεία και το κοινωνικό σύνολο), που είναι πολλές φορές αντιφατικά, στερούνται των απαραίτητων πόρων για την υλοποίηση τους και των οποίων η εξυπηρέτηση δεν ανταμείβεται επίσημα από τα ιδρύματα. Ο ακαδημαϊκός κόσμος ακολουθεί κυρίως το δόγμα 'δημοσιεύσεις ή εξαφάνιση' (publish or perish) που του εξασφαλίζει προαγωγές και επιβίωση στα ακαδημαϊκά πλαίσια αλλά έχει συνήθως μικρό αντίκτυπο στον οικονομικό και κοινωνικό του περίγυρο. Έτσι βρίσκουμε εξαιρετικά πανεπιστήμια σε λιγότερο ανεπτυγμένες περιοχές (θύλακες αριστείας) που καλλιεργούν το πνεύμα της επιστημονικής αριστείας χωρίς ουσιαστικούς δεσμούς με το άμεσο περιβάλλον τους και που διαιωνίζουν το μοντέλο των « καθεδρικών ναών στην έρημο » (cathedrals in the desert) δημιουργώντας ερωτηματικά στο κοινωνικό σύνολο για την ύπαρξη και τη λειτουργία τους.

Κοινό πάντως χαρακτηριστικό των περισσότερων προγραμμάτων και πρωτοβουλιών για την ανάπτυξη των λιγότερο ανεπτυγμένων περιφερειών στις χώρες του ΟΟΣΑ αποτελεί η κινητοποίηση της οικονομίας της γνώσης για τη μεσοπρόθεσμη και μακροπρόθεσμη βελτίωση της οικονομικής και κοινωνικής κατάστασης και της δημιουργίας (ή της ανάδειξης) συγκριτικών πλεονεκτημάτων.

⁶ Goldstein, H. and M. Luger (1993) "Theory and Practice in High-Tech Economic Development", in D. R. Bingham and R. Mier (eds.), *Theories of Local Economic Development: Perspectives from across the Disciplines*, Sage Publications, Newbury Park; Lester, Richard K. (2005), *Universities, Innovation, and the Competitiveness of Local Economies: A Summary Report from the Local Innovation Systems Project-Phase I*. MIT IPC Local Innovation Systems Working Paper 05-005 | IPC Working Paper 05-010, <http://web.edu/lis/papers/LIS05.010.pdf>

Τα πανεπιστήμια εμπλέκονται ενεργά στις περισσότερες από αυτές τις δράσεις με διαφορετικό βαθμό συμμετοχής και με διαφορετικά αποτελέσματα.

Η συνειδητοποίηση του εν δυνάμει σημαντικού ρόλου που μπορούν να παίξουν τα πανεπιστήμια στην τοπική και περιφερειακή ανάπτυξη, ιδιαίτερα στις λιγότερο ανεπτυγμένες περιφέρειες, πρέπει να συνοδευτεί από πρόσθετες προσπάθειες από όλους τους εμπλεκόμενους φορείς (τοπικές και περιφερειακές αρχές, την επιχειρηματική κοινότητα και την κοινωνία των πολιτών) προκειμένου να φέρει αποτελέσματα. Τα μέχρι στιγμής παραδείγματα από τις χώρες του ΟΟΣΑ (ιδιαίτερα από τις Αγγλοσαξονικές χώρες, τη Σκανδιναβία αλλά και την Ιαπωνία ή την Ν. Κορέα⁷) δείχνουν ότι υπάρχει σημαντικό δυναμικό που πρέπει να αξιοποιηθεί περισσότερο. Το πλαίσιο αυτό δημιουργεί σημαντικές ελπίδες για μια εντονότερη συνειδητοποίηση του ρόλου των πανεπιστημίων στην οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη, με ιδιαίτερη έμφαση στις λιγότερο ανεπτυγμένες περιφέρειες όπου πολύ συχνά αποτελεί τη μοναδική ελπίδα για ένα καλύτερο αύριο.

⁷ OECD, *Higher Education and Regions: Globally Competitive, Locally Engaged*, OECD 2007

i Chatterton, P., & Goddard, J. (2000). The response of higher education institutions to regional needs. *European Journal of Education*, 35(4), 475-496.

ii Clark, B. R. (1998). *Entrepreneurial universities. Organizational pathways of transformation*. IAU Press.

iii Uyarra, E. (2010). Conceptualizing the regional roles of universities, implications and contradictions. *European Planning Studies*, 18(8), 1227-1246.

iv Arbo, P., & Benneworth, P. (2007). Understanding the regional contribution of higher education institutions: A literature review. OECD Education Working Papers, No. 9. Paris: OECD Publishing.

v Etzkowitz, H. and L. Leydesdorff (2000), "The Dynamics of Innovation: from National Systems and 'Mode 2'

to a Triple-Helix of University-Industry-Government Relations", *Research Policy*, Vol. 29, No. 2, pp. 109-123.

vi Carayannis, E. G., & Campbell, D. F. (2009). 'Mode 3' and 'Quadruple Helix': toward a 21st century fractal innovation ecosystem. *International journal of technology management*, 46(3-4), 201-234.